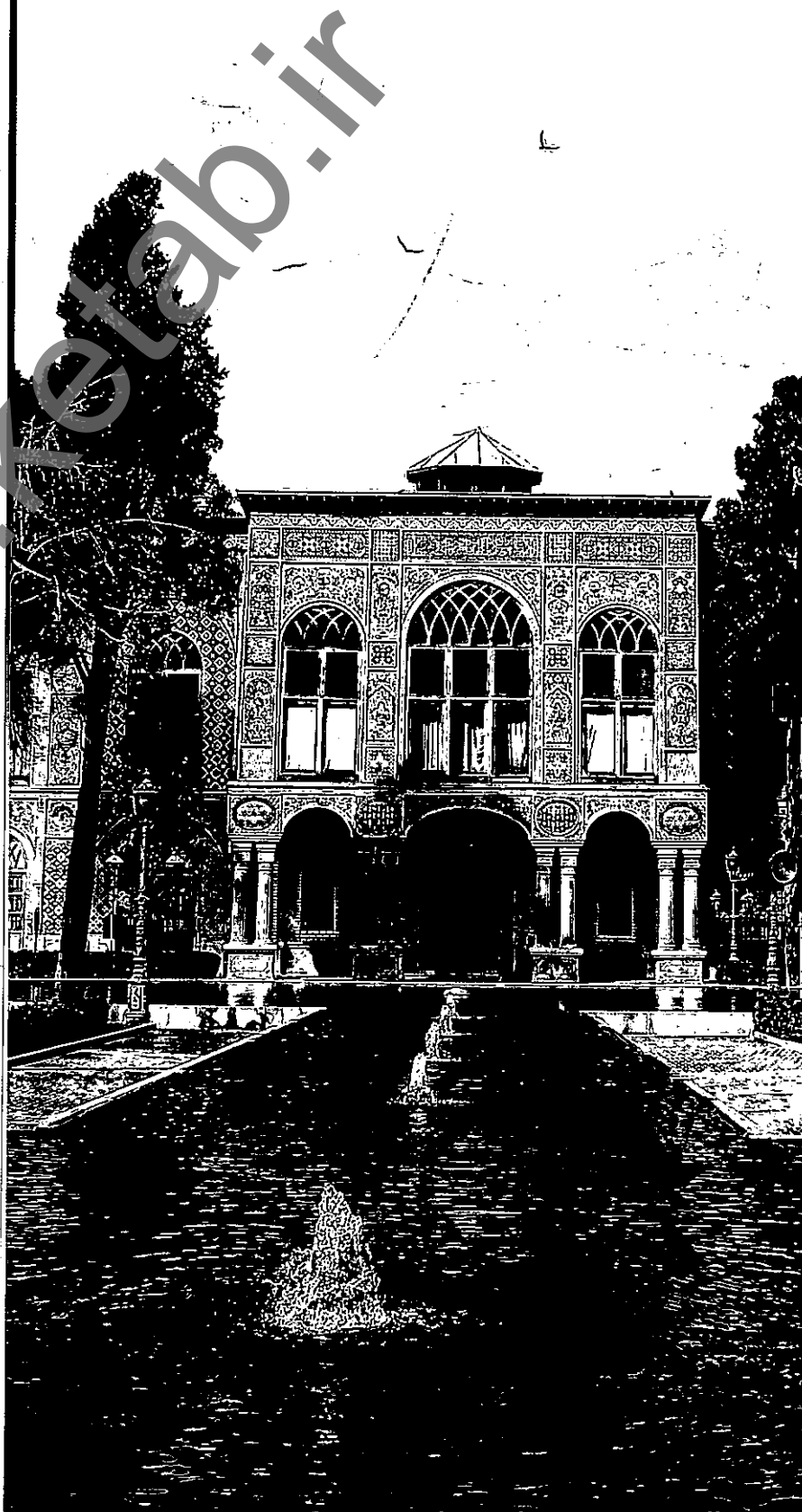

سرشناسه: جدی، محمدجواد، ۱۳۴۰ -
 عنوان و نام پدیدآور: مهرهای سلطنتی در مجموعه موزه کاخ گلستان / محمدجواد جدی.
 مشخصات نشر: تهران: کتابخانه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۰.
 مشخصات ظاهری: ۲۶۰ص: مصور(رنگی)
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۰-۱۰۷-۲
 وضعیت فهرست نویسی: فیا
 موضوع: مهرها -- ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ ق.
 موضوع: مهرها -- ایران -- تاریخ
 شناسه افزوده: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی
 رده بندی کنگره: CD۵۳۹۱/ج۴م۹ ۱۳۹۰
 رده بندی دیویی: ۷۳۷/۶۰۹۵۵
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۶۸۴۸۷۷

سرشناسه: جدی، محمدجواد
 عنوان و نام پدیدآورنده: مهرهای سلطنتی / محمدجواد جدی
 مدیر هنری (طرح و خط روی جلد، طراحی و صفحه آرایی): مجتبی سبزه
 عکس برداری: رضا ابراهیمی نژاد
 ترجمه انگلیسی: محمدتقی فرامرزی
 لیتوگرافی: توس
 چاپ: شادرنگ
 شمارگان: ۱۰۰۰
 نوبت چاپ: اول
 شماره انتشار: ۳۲۹
 بها: ۳۵۰۰۰۰ ریال
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۰-۱۰۷-۲

۵	فهرست
۶	مقدمه دکتر جعفریان ریاست کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس
۷	مقدمه آقای شریفی مدیریت موزه کاخ گلستان
۸	پیشگفتار
۱۴	نشان‌های ساسانی
۱۶	مهرهای کوفی
۱۹	مهرهای سلطنتی سلسله قاجار
۲۱	مهرهای آقا محمدخان قاجار
۲۷	مهرهای فتحعلی‌شاه قاجار
۳۷	مهرهای محمدشاه قاجار
۴۵	مهرهای ناصرالدین‌شاه قاجار
۵۹	مهرهای مظفرالدین‌شاه قاجار
۹۹	مهر محمدعلی‌شاه قاجار
۱۰۵	مهرهای احمدشاه قاجار
۱۱۵	مهرهایی با نقش شیر و خورشید
۱۳۱	مهرهای مهد علیا مادر ناصرالدین‌شاه
۱۴۵	مهرهای شکوه السلطنه مادر مظفرالدین‌شاه
۱۶۵	مهر جعفرقلی برادر آقا محمدخان قاجار
۱۶۷	مهر مادر جعفرقلی
۱۷۱	مهر میرزا آقاخان نوری صدراعظم
۱۷۳	مهرهای میرزا حسین خان مشیرالدوله سپهسالار اعظم
۱۸۱	مهر وجه‌الله میرزا
۱۸۳	مهرهای میرزا محمدخان قاجار دولو کشیک‌چی باشی
۱۹۱	مهر حسنعلی
۱۹۳	مهرمه‌تابان قمرالسلطنه
۱۹۵	مهر صبح
۱۹۶	مهر حسینعلی
۱۹۷	مهر غلام‌حسین بهادر ثابت جنگ
۱۹۹	مهرهای حاج آقا جوهر معتمدالحرم
۲۰۶	مهر ابن‌الحسن
۲۰۷	مهر محمدحسن
۲۰۸	مهر نشان اژدها
۲۱۰	مهر عباس‌قلی
۲۱۱	مهر یا حسین ابن علی
۲۱۲	مهر علی‌خان
۲۱۳	مهرهای محمدتقی
۲۱۴	مهر محمداسماعیل
۲۱۵	مهر اسماعیل بن علی
۲۱۶	مهر عبدالرحیم بن علی
۲۱۸	مهر عبده‌الراجی عبدالرحیم
۲۱۹	مهرهای شراکت عمومی
۲۲۰	مهر محمدحسن بن محمدجعفر
۲۲۱	مهر نشان
۲۲۲	انگشتی طلسم
۲۲۳	نگین محمد نبی‌الله علی ولی‌الله
۲۲۴	مهر یا علی
۲۲۵	مهر کنیز فاطمه ماهی شرف
۲۲۷	پایه مهرها و سنگ‌های آماده برای حکاکی
۲۲۹	مهر و نشان‌های غربی
۲۴۱	ویرترین مهرهای در حال نمایش موزه کاخ گلستان
۲۴۲	کتابنامه
۲۴۳	نمایه
۲۴۹	ترجمه پیشگفتار به زبان انگلیسی
۲۵۰	فهرست به زبان انگلیسی

بنام خدا

پیوند هنر و تاریخ در برخی از موارد چندان نیرومند است که آدمی نمی‌داند به جنبه هنری کار فکر کند یا به ارزش تاریخی آن. هنر، این نوع از پیوند را با بسیاری از اشیاء دیگر هم دارد؛ دلیل آن هم این است که در تمدن انسانی، اشیاء و ابزارهایی هستند که به ضرورت در زندگی اجتماعی ما وارد شده‌اند، اما به تدریج، انسان که خیالگرا و زیبایی‌خواه است، هنرورزی کرده و در اطراف آنها هاله‌ای از جمال و زیبایی آفریده تا ضمن استفاده از آن، چشم و خیال خود را هم آرامش بخشد. بنابراین بستری فراهم شده است تا بخشی از آنچه به متن زندگی اجتماعی مربوط می‌شود، و ضرورت و جهتی را نشان می‌دهد، با هنر گره خورده و زمینه پیوند هنر و تاریخ را فراهم کند.

تردیدی نیست که مهرها یکی از بهترین مصادیق این پیوند هستند؛ اشیائی که در درجه نخست برای نشان دادن اعتبار و ثبت و سجل و اصالت و امنیت پدید آمده‌اند، اما آدمی از دیر باز از این ابزار، نه تنها به عنوان نشانی برای باورهای دینی و آرزوها و حتی رؤیاهای خویش بهره برده بلکه نهایت ظرافت و هنر را در باره آن به خرج داده است. هدف وی از این اقدام آن بوده است تا از مهر وسیله‌ای برای عرضه قدرت هنر موجود در انواع و اقسام شاخه‌های آن از خط و نقش و جز آن پدید آورد. یافتن تاریخ این پیوند که نه تنها در پیوند هنر و تاریخ است، بلکه پیوند هنر و مسائل آئینی هم هست، کاری دشوار است، زیرا قدمت آن چنان است که تنها با حدس و گمان باید اشاره به تاریخ آغازینش داشت. برای بنده، نخستین بار علاقه مندی به این امر، بحثی بود که در باره نقش انگشتی امامان (ع) توسط یکی از استادانم مطرح شد. در تواریخ و کتب حدیث در باره نقش انگشتی خلفا و امامان نکات فراوانی دیده می‌شود، چنان که در کتاب شریف کافی (۶/۴۷۳-۴۷۵) بحثی تحت عنوان «نقش الخواتیم» آمده و ضمن آن از نقش خاتم امامان و مسائل جانبی آن سخن گفته شده است. در آن جا دریافتیم که در آن عصر، امامان، هر کدام نقش ویژه‌ای را که جمله‌ای گویا و در نگاه آن استاد، حکایت از نوع تلقی آنان از وضعیت عمومی و ارائه طریق برای تحلیلی در باره آنها بود، برای انگشتی خود استفاده می‌کردند. طبیعی است که خلفا و امرا هم همین رویه را داشتند. البته ملاحظات دیگری هم در این زمینه وجود داشته که می‌بایست متخصصان این حوزه در باره آنها اظهار نظر کنند. در اینجا با کتابی روبرو هستیم که ضمن ارائه مهرهای یک دوره تاریخی که خوشبختانه به ما نزدیک و غالب مهرهای سلاطین و امیران و کارگزاران آن محفوظ است، ما را در مرکز این هنر قرار می‌دهد. ارزش تاریخی این مهرها سر جای خود بسیار مهم و استفاده‌های متفاوتی که پژوهشگران این دوره تاریخی از آن می‌برند امری آشکار است، اما در کنار آن، زیبایی و هنری که در آن موج می‌زند و چشم را خیره می‌کند، بدون تردید روشنگر بخشی از تاریخ هنر در کشور عزیز ما ایران است. خوشبختانه همه شرایط فراهم شد تا ما بتوانیم چنین اثری را به خوانندگان هنر دوست و مورخ تقدیم کنیم. هم مدیریت کاخ گلستان اجازه عکس برداری از آنها را داد، هم جناب جدی در این باره جدیت به خرج دادند و در آماده سازی آنها تلاش کردند و هم در ارائه آنها هنرمند عزیز جناب آقای سبزه تلاش کرد. از همه آنان سپاسگزاریم. امروز حاصل زحمت آن عزیزان، کتابی است برابر دیدگان شما عزیزان که امیدواریم مقبول شما قرار گیرد.

کتابخانه مجلس از این که بتواند گام‌های کوچکی در معرفی میراث ایران اسلامی بردارد بر خود می‌بالد و به انجام این قبیل کارها افتخار می‌کند.

رسول جعفریان

رئیس کتابخانه، موزه و مرکز اسناد

مجلس شورای اسلامی

بنام خدا

کاخ گلستان به عنوان نماد و سمبل پایتخت ایران اسلامی محسوب می‌شود. این مجموعه بی‌نظیر با دارا بودن ارزش‌های فرهنگی، تاریخی و هنری، جایگاه ویژه‌ای در تاریخ این مرز و بوم دارد. کاخ گلستان، نه تنها به لحاظ معماری و زیبایی بصری از ویژگی‌های خاصی برخوردار است، بلکه دارای آثار منحصر بفرد و ارزشمندی است که بسیاری از آن‌ها منشأ تحولات در تاریخ هنر کشورمان بوده است. آثاری همچون نسخه‌های ارزشمند خطی، عکس‌های تاریخی، اسناد، چینی‌آلات، پوشاک قاجاری، جواهرات و مهرهای سلطنتی. از آن جمله، کتاب حاضر به قلم ارزشمند جناب آقای استاد محمدجواد جدی در خصوص معرفی مهرهای سلطنتی نگارش یافته است. مهرهایی که نشان از هویت تاریخی کشورمان دارد.

بی‌شک، همت مسئولان کاخ گلستان برای معرفی گنجینه‌های تاریخی و فرهنگی ارزشمند این مجموعه منحصر به فرد و مشارکتی که با پژوهشگران موفق ایران زمین فراهم آورده است، اسباب نشر و تولید آثاری ارزشمند و قابل توجه برای جامعه فرهنگی و محققان این عرصه و آیندگان خواهد بود.

مسعود شریفی

مدیر مجموعه تاریخی، فرهنگی کاخ گلستان

هنگامی که در سال ۱۳۸۰ خورشیدی فراخوان همایش بین‌المللی خوشنویسی جهان اسلام به دستم رسید از این که دریافتیم هم زمان با برگزاری این همایش قرار است آرزوی دیرینه‌ام یعنی برپایی نمایشگاه مهرها و نگین‌ها برآورده شود و مهرها و نگین‌های مزین به خطوط خوشنویسان و حکاکان بزرگ ایران در موزه کاخ گلستان به نمایش درآید و هم‌چنین در کتابی تصویر این آثار منتشر گردد بسیار خرسند شدم و بی‌صبرانه و مشتاقانه با مقاله: «مهر، گوهری بر تارک خط و نقاشی» به استقبال این بزم فرهنگی و هنری شتافتم. هرچند مقاله مذکور به عنوان مقاله برگزیده این همایش بین‌المللی شناخته شد و جایزه‌ای ویژه دریافت داشت اما این موفقیت نتوانست تلخی عدم برپایی نمایشگاه وعده داده شده را از ذائقه‌ام بزداید. به این سبب از دوست خوش ذوق و هنرمندم جناب حمید عجمی خواستم حتی‌الامکان نقش مهرهایی از آن مجموعه کم‌نظیر را تهیه و در اختیارم قرار دهد که به لطف ایشان این کار میسر شد و تصویر تعدادی از آن‌ها را در کتاب: مهر و حکاکی در ایران مورد استفاده قرار دادم و آرزوی تماشای مهرها و نگین‌های وعده شده را در طول این سال‌های دراز در دل خویش زنده نگاه داشتم و از هر فرصتی برای استمداد از دوستان برای نیل به این مهم کوتاهی نکردم. اما هرگز گمان نمی‌کردم تنها رؤیت مهرها و نگین‌های موجود در موزه کاخ گلستان را انتظاری به درازنای ۱۰ سال نیاز است و کار کتاب موعود معرفی این آثار به حکم تقدیر و قرعه فال پس از سال‌های طولانی بز دوش ناتوان نگارنده گذاشته خواهد شد. سال‌ها به این اشتیاق به سر شد تا اینکه ابتدا فراخوان همایش گردهمایی «هنر دوره قاجار» و سپس توجه و تجلیل اعضای محترم گروه علمی این همایش از کتاب: مهر و حکاکی در ایران به دستم رسید و آتش شوق نهفته در جانم را دوباره شعله ور ساخت و مرا بر آن داشت تا به پیشنهاد دوست فاضل و ارجمندم جناب احسان‌الله شکراللهی بر ارائه کاری مستقل در حوزه مهرشناسی دوره قاجار به معرفی مهرهای نفیس سلطنتی این دوره تصمیم بگیرم مهرهایی که بسیاری از آن‌ها یکی دو قرن در عزلت صندوق انبار موزه از رؤیت و مطالعه پژوهش‌گران به دور بود. باشد که با پرده برداشتن از رخسار این دُر دانه‌های هنری هنرمندان وارسته حکاک و زرگر این سرزمین پهناور بتوانم به مدد عکس برداری تخصصی و عاشقانه برادر گرامی و دوست هنرمندم جناب رضا ابراهیمی‌نژاد که در همه حال با درکی عمیق کمک‌حالم بوده و همواره در سخت‌ترین شرایط کاری خالق زیباترین برداشت‌ها از این آثار هنری بودند، بتوانم مجموعه حاضر را با وجود مشکلات نبود نور طبیعی و کافی - به دلیل نگهداری مجموعه در انبار زیرزمین - به رواق منظر شما صاحب نظران بگستریم. تهیه و انتشار تصاویر مناسب از آثار هنری گوناگون و معرفی آن‌ها بدون تردید کاری بجا و ضروری است. چرا که به این طریق به جز کمک به ماندگاری آن‌ها در گذر زمان، به علاقه‌مندانی که امکان یا فرصت تماشای اصل آثار که در مناطق گوناگون پراکنده‌اند را ندارند این امکان میسر می‌شود که با تماشای تصاویر آن‌ها بهره‌مند شده و حتی‌الامکان از چگونگی این آثار آگاهی یابند. استقبال عمومی از کتاب‌های معرفی و نمایش بناهای تاریخی، طبیعی و هنری موزه‌ها مؤید این ضرورت است. باید در نظر داشت اگر تصاویر-اغلب

آثار هنری بسیار کوچکتر از اندازه اصلی به رؤیت علاقه‌مندان می‌رسد تصاویر مهرها برعکس آنها لزوماً با چندین برابر بزرگ‌نمایی منتشر و تقدیم علاقه‌مندان می‌شود. که این مهم اهمیت بیش از پیش هنر حکاکان و مهرسازان و همچنین دشواری عکاسی از آنها را نمایان می‌سازد و یادآوریتی است از کنزالاکتساب:

پیشه مهر است عالی تر از دیگر پیشه‌ها زان که ملزوم است با شاهان سلطان سریر

در باب اهمیت و لزوم معرفی و تهیه شناسنامه‌ای دقیق برای مهرها به ویژه در این مجموعه نفیس و منحصر به فرد باید یادآور شوم که اگرچه بر تارک بسیاری از فرامین و اسناد مهم قاجار نقش‌های فراوانی از مهرهای این مجموعه وجود دارد و پیشتر در منابع گوناگون از جمله کتاب‌ها و مقاله‌های نگارنده در باره سجع و مضمون آنها سخن به میان رفته است، اما برای آگاهی از جنس مهرها و گاه تعداد آنها و همچنین در مواردی، تشخیص تاریخ دقیق حک شده بر روی مهرها که به دلیل خوب زده نشدن مهر و یا فرسودگی اسناد، دشوار و مورد تشکیک پژوهشگران بود، رؤیت اصل مهرها و داشتن تصویر مناسب الزامی می‌نمود، که خوشبختانه اینک در کتاب پیش رو این مهم حاصل می‌شود.

گویا تقدیر چنین بود که در دهه گذشته همایش بین‌المللی خوشنویسی جهان اسلام بدون برپایی نمایشگاه مهرها و نگین‌ها برگزار گردد و کتاب آن منتشر نشود و این بار گردهمایی هنر مکتب قاجار لغو شود ولی کتاب مهرهای سلطنتی در موزه کاخ گلستان تقدیم علاقه‌مندان گردد.

موزه کاخ گلستان به برکت واقع شدن در ارگ طهران قدیم که محل سکونت پادشاهان قاجار بوده است سبب حفظ و نگهداری آثار ارزشمند هنری در این مجموعه بی‌نظیر گردیده است. پیشینه و تاریخچه کاخ گلستان به زمان بنای ارگ طهران و دوره شاه طهماسب اول صفوی باز می‌گردد. پس از او شاه عباس بزرگ در بخش شمالی حصار طهماسبی، چهارباغ و چنارستانی ایجاد کرد که بعدها عمارت سلطنتی در داخل آن ساخته و ارگ نامیده شد. کریم‌خان زند در نبردهای خود با محمدحسن خان قاجار به سال ۱۱۷۲ ه. ق تهران را مرکز اردو کشی خود قرار داد و پس از پیروزی در دیوان خانه قدیم تهران که در زمان شاه سلیمان صفوی ساخته شده بود خود را به عنوان وکیل الرعایا معرفی و حکومت بخش بزرگی از ایران را به دست گرفت و خلوت کریمخانی را در ارگ بنا نمود. پس از مرگ کریم‌خان به سال ۱۱۹۳ ه. ق آقا محمدخان قاجار در سال ۱۲۰۰ ه. ق به پادشاهی رسید و سپس تهران را به پایتختی برگزید و فتحعلی‌شاه قاجار در سال ۱۲۱۲ ه. ق بر تخت سلطنت ایران جلوس کرد و با گسترش دستگاه اداری و تشریفات سلطنتی بناهای متعددی در داخل ارگ تهران ساخت. بعدها ناصرالدین‌شاه نیز بر احداث بنا و آبادانی ارگ کوشید. اکنون بخش‌های گوناگون موزه کاخ گلستان چون: خلوت کریمخانی، ایوان تخت مرمر، اتاق موزه (تالار سلام و حوض خانه)، تالار آینه، تالار عاج یا سفره‌خانه، تالار برلیان، عمارت شمس‌العماره، ساختمان کتابخانه، عمارت بادگیر، تالار الماس، کاخ ایض و چادرخانه چون نگینی در بخش قدیمی ارگ تهران بزرگ یادآور عظمت و پیشینه

پیشگفتار

تاریخی این شهر بوده و جای جای آن گویای خاطرات مهمی از زندگی پادشاهان قاجار است، و بخشی از تاریخ این سرزمین کهنسال را در خود نهفته دارد، و چنان که خواهیم دید مُهرها و نگین‌های فاخر موجود در این موزه نیز به دلیل پیشینه و خاستگاه نگهداری آن‌ها در کاخ سلطنتی از اهمیت بسیار ویژه و منحصر به فردی برخوردار است، که باید مورد توجه و مطالعه پژوهشگران قرار گیرد.

در کتاب پیش رو مجموعه ۱۶۰ مُهر یا نگین موجود در این موزه معرفی شده است که بخش اعظم آن‌ها مُهرهای پادشاهان قاجار یا وابستگان و رجال سیاسی آن دوره را شامل می‌شود، که در میان آن‌ها بیشترین مُهرها متعلق به مظفرالدین شاه قاجار با ۲۹ مُهر و شکوه السلطنه مادر وی (همسر ناصرالدین شاه) با ۱۹ مُهر است که هریک در نوع خود رکورد قابل توجهی محسوب می‌شود. جالب آن که در مجموعه مُهرهای متعلق به شکوه السلطنه مُهری با متن: «یارو» موجود است. اگر این مُهر را متعلق به شکوه السلطنه بدانیم باید حدس بزنیم از آنجایی که یارو در معنی لغوی مصغر یار است احتمال می‌رود لقبی از جانب ناصرالدین شاه به او به معنی «یار کوچک» باشد و قصد استخفاف در میان نبوده‌است و شاید حاکی از تحیب و صمیمیت باشد و بر این اساس به عنوان متن مُهر انتخاب شده است. همچنین مُهرهایی با مضمون: «یا ودود»، و «یا داود» در مجموعه مُهرهای شکوه السلطنه دیده می‌شود که از دلیل انتخاب این مضامین از طرف او بر روی مُهرهایش اطلاعی در دست نیست، و شاید دلایلی چون حساب جُمْل (ابجد) در میان باشد چرا که برای نمونه در این حساب: شکوه = ۳۳۱ و یا ودود = ۳۱ تلقی می‌شود. مجموعه بی‌نظیر مُهرها و نگین‌های موزه کاخ گلستان علاوه بر دارا بودن بیشترین تعداد مُهرهای پادشاهان قاجار از نظر کمی، از نظر کیفی و هنری نیز از ارزش منحصر به فردی برخوردار است. به حق باید گفت این مجموعه علاوه بر دارا بودن شاهکارهای هنر حکاکی بر روی سنگ‌های پربها چون زمرد، فیروزه، مروارید و ... با کیفیت ساخت هنرمندانه نیز تحسین برانگیز و بی‌همتاست.

در این کتاب نیز طبق روال تألیفات گذشته در معرفی مُهرها و نگین‌ها حتی الامکان تفاهم تاریخی آن‌ها را مد نظر داشته و ابتدا به معرفی دو مُهر ساسانی و ۳ مُهر به خط کوفی اقدام کرده و در ادامه به معرفی مُهرهای پادشاهان قاجار و وابستگان آن‌ها و نیز مُهرهای برخی از رجال قاجار خواهیم پرداخت. و در پایان برای نمونه تنها ۱۵ مُهر و نشان اروپایی از مجموعه بزرگ آن‌ها که حدود ۳۵۰۰ قطعه بوده و به احتمال در یکی از سفرهای مظفرالدین شاه به فرنگ خریداری شده است را برای آشنایی علاقه مندان با این نوع مُهرها به پیشگاه خوانندگان فاضل تقدیم خواهیم نمود. بخشی از این مُهرها و نشان‌ها به احتمال در اروپا برای استفاده‌های تزئینی به شیوه‌های گوناگون ماشینی یا ریختگی ساخته می‌شدند که موضوع بحث این کتاب نیست، و کاری مستقل می‌طلبد.

در معرفی مُهرها علاوه بر درج تصاویر روشن سعی شده است نقش مُهرهای مناسبی نیز از مُهرها تهیه و به همراه تصویر آن‌ها

تقدیم علاقه‌مندان شود. واضح است که نقش مهرها به جهت نداشتن اشکال پرسپکتیوی احتمالی تصاویر، امکان آشنایی دقیق‌تر خوشنویسان و حکاکان یا سبک‌ها و شیوه‌های هنری بزرگان هنر حکاکی را فراهم خواهد نمود. در مهرهای سلطنتی به دلیل اهمیت فوق‌العاده آثار علاوه بر ذکر جنس، شکل، نوع خط، متن، تاریخ و اندازه مهرها (برحسب سانتیمتر) سعی شده است وزن مهرها (برحسب گرم) نیز در معرفی آنها لحاظ گردد. هرچند به دلیل قراردادن اغلب مهرها در دسته‌های مهر و همچنین متصل بودن شماره‌های ثبتی به مهرها امکان ذکر وزن دقیق بسیاری از آنها دشوار و گاه غیرممکن بود که در این موارد حتی الامکان کوشش ما در جهت ارائه وزن نزدیک به واقع بوده است؛ و همانگونه که پیشتر اشاره شد به دلیل نبود نور کافی در انبار زیر زمین موزه که محل نگهداری این آثار است و امکان جابجایی آنها نیز وجود ندارد، همچنین به دلیل بسته بودن پشت نگین های حکاکی شده و نصب آنها بر پایه‌های مهر، امکان تشخیص قطعی جنس برخی نگین‌ها مقدور نبود و ممکن است در ذکر جنس برخی از نگین‌های زمرد جای تردید باشد. که طبعیت شناخت آنها نیازمند مطالعه در شرایط بهتری است.

همچنین ضرورت ذکر شرح حال شخصیت‌هایی که مهرهای آنها معرفی می‌شوند به ویژه به دلیل دو زبانه بودن کتاب به خوبی حس می‌شد که سعی شد این کار در نهایت کوتاهی و نیز با آوردن تصاویر مناسب از نقاشی‌ها یا عکس‌های موجود صورت پذیرد. علاقه‌مندان جهت آگاهی و کسب اطلاعات بیشتر می‌توانند به کتابهای تاریخی همچون: شرح حال رجال ایران، مراجعه نمایند. در این پژوهش دریافتیم آقا محمدخان قاجار علاوه بر مهر مشهور مستطیلی شکل با سجع: «افوض امری الی الله عبده محمد» ۱۱۹۶ (تصویر، ص ۲۵) مهر دیگری با مضمون: «عبده الواثق الراجی محمد» (تصویر، ص ۲۴) با همان تاریخ، نوع خط (نستعلیق) و جنس داشته است. این مهر با مهر قبلی در یک دسته مهر به همراه مهر جعفرقلی برادر آقا محمدخان نگهداری می‌شود. از نکات جالب و قابل توجه دیگر وجود چند مهر مشابه و یک شکل با مضمونی یکسان بود که تاکنون در هیچ مأخذی بدان اشاره نشده است. به عنوان نمونه تعداد یکی از مهرهای مشهور فتحعلی شاه قاجار که سجع آن سروده چراغعلی خان نوابی متخلص به «فطرت» است:

گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی قرار در کف شاه زمانه فتحعلی

در مجموعه موزه کاخ گلستان ۶ مهر است که شکل همگی آنها چهار گوش تاج دار و به خط نستعلیق با ترکیبی مشابه است که پیشتر در کتاب مهر و حکاکی در ایران به معرفی تنها ۳ نقش مهر از میان آنها اقدام کرده ام. واضح است که استفاده از مهرهای گوناگون توسط یک فرد در زمانها، مکانها و موضوعات خاص متفاوت بوده و دلایل ویژه‌ای داشته است.

همچنین در این پژوهش دریافتیم تعداد مهرهای مظفرالدین شاه قاجار بیش از دو برابر آنچه که تاکنون شناسایی شده بود است و همانگونه که پیشتر به آن اشاره شد تعداد مهرهای او در این مجموعه در زمان ولایتعهدی و پادشاهی ۲۹ مهر بوده است. و تنها پادشاه قاجار که مهری از دوران پادشاهی و یا ولایتعهدی او در این مجموعه نفیس موجود نیست محمدعلی شاه است. تنها مهر او در این مجموعه متعلق به زمان ولیعهدی پدرش با مضمون: «اعتضاد السلطنه» است. شاید عزل و خروج او از ایران دلیل موجود نبودن مهرهایش در این مجموعه باشد.

پیشگفتار

از آنجایی که به دلیل کوچکی اندازه مُهرها و نگین‌های حکاکی شده و ریزی خطوط نمی‌توان اغلب آن‌ها را با چشم غیرمسلح مورد مطالعه قرار داد، به ویژه آن‌که به دلیل قرار گرفتن آن‌ها در ویتترین‌های عادی و نامناسب موزه‌ها دقت و تماشای تخصصی آن‌ها با مشکلات جدی روبروست، لزوم تصویربرداری و معرفی آن‌ها به خوبی احساس می‌شود. صاحب این قلم بر خود فرض می‌داند بار دیگر از مسئولان دلسوز موزه‌هایی که این آثار ارزشمند را در اختیار دارند تقاضا کند تا نسبت به تصویربرداری و معرفی مطلوب نگین‌های حکاکی شده خود اقدام نمایند تا امکان پژوهش محققان و علاقه‌مندان این آثار هنری و تاریخی فراهم شود. همچنین با تشویق پژوهشگران و نیز مجموعه‌داران خصوصی در ارج گذاری، حفظ و معرفی این گهرهای تاریخی کوشا باشند.

امید که این تلاش فرهنگی مقبول طبع صاحب‌نظران قرار گیرد و سبب آشنایی بیشتر نسل جوان و آیندگان میهن با گوشه‌ای از تاریخ و هنر این سرزمین کهنسال گردد.

از پژوهش‌گران و صاحب‌نظران عزیزی که کاستی‌هایی در این کتاب مشاهده می‌کنند یا نیاز به توضیحات بیشتر در بخشی را لازم می‌دانند تقاضا دارم در مقام لطف و ارشاد از آرا و نظرات خود مرا بهره‌مند سازند، باشد که این کوشش‌ها در تکمیل آنچه آمده است مفید و مؤثر باشد.

در خاتمه وظیفه خود می‌دانم از بذل توجه و عنایت حجه الاسلام و المسلمین دکتر رسول جعفریان مدیر محترم کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی که به انتشار این کتاب همت ویژه داشتند و همچنین از درایت تحسین برانگیز ریاست محترم موزه کاخ گلستان جناب آقای مسعود شریفی در علاقه‌مندی به انجام کارهای فرهنگی و حمایت مؤثر از این مهم و همچنین از حسن تدبیر و امانت‌داری امین اموالان و مسئولان پیشین به ویژه آقای احمد دزواره‌ای و نیز همکاری و تسهیلات مُهرداران امین و آگاه کنونی موزه: سرکار خانم سهیلا حسین پور (سرپرست اداره موزه‌ها) و آقایان همایون خداآداد و عباس خاکسار که این آثار را چون جان خویشان گرامی داشته و از آفات روزگار محفوظ داشته‌اند و به بهترین وجه ممکن در نگهداری آن‌ها کوشا بوده‌اند و نیز از جناب آقای محمد تقی فرامرزی برای ترجمه انگلیسی و از زحمات مشتاقانه دوست هنرمندم استاد مجتبی سبزه در طراحی و صفحه‌آرایی کتاب و از تلاش جناب آقای ایمانی و سرکار خانم حقیقت‌جو برای انتشار آن صمیمانه سپاسگزاریم که دقت و جدیت همه عزیزان در انجام این وظیفه خطیر سزاوار تحسین و تشکر است. همچنین از کمک بی‌دریغ مهندس مهرداد فردیار و نیز همسر سرکار خانم پورشهلا و دخترم سحر که در امور رایانه‌ای آن همت بسیار مبذول داشتند سپاسگزاری می‌نمایم.

محمد جواد جدی

تهران مهر ماه ۱۳۹۰ mj_jeddi@yahoo.com